

WOJNA EKONOMICZNA I JEJ SKUTKI SPOŁECZNE

Alina BOMBA*, Paweł Aleksander KUBISIAK*

* Wydział Nauk o Bezpieczeństwie, Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych
e-mail: a.bomba@onet.eu
e-mail: pawel.kubisiak@gmail.com

Artykuł wpłynął do redakcji 12.12.2011 r., Zweryfikowaną i poprawioną wersję po recenzjach i korekcie otrzymano w styczniu 2012 r.

W artykule zaprezentowano kwestie definicyjne oraz cele i narzędzia związane z pojęciem wojny ekonomicznej. Podkreślono także zmiany w dotychczasowym podejściu do zagadnienia wojny ekonomicznej. Tematykę tę przedstawiono jako konflikt występujący współcześnie w stosunkach między państwami oraz państwami i innymi uczestnikami stosunków międzynarodowych. Prócz tego podjęto próbę przeanalizowania konsekwencji społecznych wynikających z uciekania się do środków wojny ekonomicznej. Dodatkowo ukazano prognozę dotyczącą przyszłych tendencji w odniesieniu do omawianego zjawiska.

Słowa kluczowe: wojna, wojna ekonomiczna, potencjał obronny, blokada ekonomiczna, skutki społeczne, rewolucja informacyjna, samospełniająca się prognoza

WSTĘP

Środki masowego przekazu regularnie informują opinię publiczną o krwawych konfliktach zbrojnych, które wybuchają na całym świecie. Mimo tego, wojny, choć są zjawiskiem powszechnym, to są stanami przejściowymi, z zasady krótszymi niż czas powszechnego pokoju. Prezentowany artykuł ma na celu zbadanie obszaru rywalizacji międzynarodowej w okresie, w którym przyjęto, że powinna kwitnąć wielostronna współpraca między narodami. Obszarem głównego zainteresowania będą wszelkie instrumenty ekonomiczne dostępne w czasie pokoju, które mogą być wymierzone w dobro innego państwa. Umożliwiają one bowiem prowadzenie niewidzialnej wojny, nie należy jednak zapominać, że wojna ekonomiczna to również narzędzia zbrojne, typowe dla działań wojennych. W celu wprowadzenia w tematykę wojny ekonomicznej na podstawie analizy i krytyki źródeł przedstawione zostaną związane terminy. Następnie przybliżone będą wstępne badania dotyczące dalszego rozwoju i znaczenia poszczególnych narzędzi wojny ekonomicznej w dobie rewolucji informacyjnej. W kolejnej części artykułu zostanie ukazana duża liczba faktycznych przykładów użycia narzędzi wojny ekonomicznej, które to silnie uderzają w społeczeństwa atakowanych państw.

1. POJĘCIE WOJNY EKONOMICZNEJ

Wojna ekonomiczna jest to *zespół działań ekonomicznych i militarnych skierowanych na osłabienie lub zniszczenie potencjału obronno-gospodarczego przeciwnika*¹. Kluczowe jest rozgraniczenie narzędzi wojny ekonomicznej na narzędzia zbrojne oraz ekonomiczne. Zasadne wydaje się zmodyfikowanie przedstawionej definicji, ponieważ oprócz działań ekonomicznych można mówić również o działaniach administracyjnych, dyplomatycznych oraz niekonwencjonalnych. Na dalszą uwagę zasługuje pojęcie potencjału obronno-gospodarczego, który zastąpił wcześniej propagowany termin potencjału wojenno-ekonomicznego. Jest on mianowicie *częścią potencjału obronnego państwa, określającego jego możliwości w zakresie gospodarczego zaspokajania potrzeb obronnych (prowadzenia wojny)*². Określa się go mianem gospodarczego rdzenia potencjału obronnego, który jest *całością możliwości materialnych i moralnych, które mogą być spożytkowane w celu zapewnienia bezpieczeństwa państwa (prowadzenia wojny). Od jego wielkości zależy siła obronna państwa. W potencjale obronnym państwa wyróżnia się między innymi: potencjał obronno-gospodarczy i potencjał wojskowy*³. Potencjał wojskowy, jako ogólna zdolność sił zbrojnych do prowadzenia wojny, może ulec obniżeniu na skutek niektórych działań prowadzonych w ramach wojny ekonomicznej. Zasadne wydaje się więc rozpatrywanie jej celów w sposób bardziej obszerny. Można więc przyjąć, że wojna ekonomiczna bierze na swój cel właściwie cały potencjał obronny, nie tylko jego gospodarczo-obronną część. Zostanie to udowodnione w dalszej części artykułu.

Ważne jest także rozgraniczenie *twardych i miękkich* zasobów wojny ekonomicznej, co daje informację, że ofiarą wojny gospodarczej mogą paść również wspomniane wcześniej możliwości moralne. Uogólnianie pierwotnego terminu wojny ekonomicznej zdaje się jednak mieć pewne granice. Za przykład może posłużyć definicja Departamentu Obrony Stanów Zjednoczonych, zgodnie z którą *walka gospodarcza to agresywne użycie środków gospodarczych do osiągnięcia celów narodowych*⁴. Kontynuując rozważania, można by stwierdzić, że celem wojny ekonomicznej stało się tak ogólne pojęcie jak bezpieczeństwo państwa. Wydaje się jednak, że stwierdzenie to nie opisuje i nie charakteryzuje w sposób zadowalający omawianych problemów. Z uwagi na szybko zmieniający się charakter współczesnych stosunków gospodarczych, politycznych oraz rozwój techniki wydaje się konieczne zmodyfikowanie dotychczasowego spojrzenia na omawiane zagadnienia. W świetle przedstawionych analiz definicja wojny ekonomicznej w zmienionej formie wyglądałaby następująco: wojna ekonomiczna to zespół działań militarnych i niemilitarnych skierowanych na osłabienie lub zniszczenie potencjału obronnego przeciwnika.

¹ *Ekonomika obrony*, pod red. W. Stankiewicz WSO, Wrocław 1996, s. 204. Jest to definicja obowiązująca do dnia dzisiejszego, jednak warto zwrócić uwagę, że praktycznie w niezmienionej formie obowiązuje już od lat siedemdziesiątych, por.: *Słownik wojskowej terminologii ekonomicznej*, Wojskowa Akademia Polityczna, Warszawa 1976.

² *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2002, s. 103.

³ *Ibidem*, s. 104.

⁴ *Dictionary of Military and Associated Terms, Department of Defence*, [online]. [dostęp: 3.12.2011]. Dostępny w Internecie: <http://wstiac.alionscience.com/pdf/dodmilitarydictionary.pdf>. Co ciekawe, termin walki gospodarczej nie znalazł swojego miejsca w najnowszej edycji słownika, por.: [online]. [dostęp: 3.12.2011]. Dostępny w Internecie: http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp1_02.pdf.

2. ŚRODKI WOJNY EKONOMICZNEJ

Analizując środki wojny ekonomicznej (tabela 1), można dostrzec zasadność rozgraniczenia ich na środki militarne i niemilitarne. Część z narzędzi rozpatrywanych w obszarze środków niekonwencjonalnych przyporządkować można narzędziom obu głównych grup. Blokada gospodarcza jako niekonwencjonalny, niemilitarny środek wojny ekonomicznej przejawia się jako blokada gabinetowa (papierowa), bądź blokada niewidoczna. Blokada gabinetowa ma głównie charakter propagandowy. Jednak decyzja o egzekwowaniu owej blokady środkami floty wojennej pozwoli zakwalifikować ją do środków militarnych. Blokada niewidoczna, podporządkowywana wyłącznie pod niemilitarną grupę narzędzi, ma zupełnie inną istotę. Polega na zмовie wielkich banków i korporacji w celu nieudzielania kredytów i utrudniania międzynarodowych transakcji finansowych i handlowych danemu państwu lub grupie państw⁵. Blokada niewidoczna wraz z blokadą gospodarczą zastosowana była w stosunku do Chile w latach 1971-1973. Narzędzia te zostały użyte jako odpowiedź na rządy Salvadora Allende, cofnięto je po jego śmierci i przejściu władzy w wyniku zamachu stanu przez Augusto Pinocheta⁶.

Aby udowodnić tezę dotyczącą wpływu wojny ekonomicznej na cały potencjał obronny, autorzy posłużyli się przykładem z tabeli 1. Jednymi z narzędzi stojących na pograniczu środków militarnych i niemilitarnych wojny gospodarczej jest dywersja i sabotaż. Dywersja jest to *wroga działalność zmierzająca do zakłócenia funkcjonowania państwa, (...) polegająca między innymi na niszczeniu lub uszkodzaniu jego urządzeń obronnych, produkcyjnych i komunikacyjnych*⁷. Jak pisze Zbigniew Bako, do powyższych działań dywersji ekonomicznej mogą być używane *zorganizowane i specjalnie w tym celu przygotowane grupy specjalne, oddziały partyzanckie, organy wywiadu, organizacje społeczne, a nawet niezadowolone z ustroju grupy ludności cywilnej*⁸. Specyficzną formą dywersji jest sabotaż, czyli *zamierzona dezorganizacja pracy przez uchylanie się od niej lub wadliwe jej wykonywanie, przez uszkodzanie lub niszczenie środków produkcji; ukryte, zamaskowane działanie mające na celu przeszkodzenie w realizacji jakiegoś planu podjęte przez osoby uczestniczące w tej realizacji*⁹. Działania te mogą być prowadzone zarówno w czasie pokoju jak i w czasie wojny. Różnice polegają na stosowaniu odmiennych, zawsze finezyjnie podstępnych metod oraz sposobów prowadzenia tych posunięć¹⁰. Przeprowadzenie ich w fabrykach produkujących sprzęt militarny bezpośrednio wpłynie na potencjał militarny. Przykładem takiej operacji jest działalność ruchu oporu podczas drugiej wojny światowej w zakładach lotniczych w Grecji, gdzie sabotowano produkowane tam zbiorniki paliwowe. Dzięki umieszczeniu w nich substancji powodujących dekompozycję paliwa udało się wyeliminować 400 niemieckich maszyn¹¹. Lista narzędzi niekonwencjonalnych wydaje się

⁵ W. Stankiewicz, op. cit., s. 220.

⁶ E. J. Osmańczyk, *Encyklopedia ONZ i stosunków międzynarodowych*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1986, s. 68, s. 82.

⁷ *Słownik terminów...*, op. cit., s. 28.

⁸ Z. Bako, *Wojna ekonomiczna*, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1983, s. 63.

⁹ *Słownik wyrazów obcych*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1979, s. 661.

¹⁰ *Leksykon wiedzy wojskowej*, s. 96, 384. MON, Warszawa 1979, za: Z. Bako, op. cit., s. 63.

¹¹ Zob. szerz.: [online]. [dostęp: 7.12.2011]. Dostępny w Internecie: <http://blogbiszopa.blog.onet.pl/2, ID422842242,index.html>.

dosyć pokaźna. Należy jednak pamiętać, że nie wyczerpuje ona wszystkich możliwości kreatywnego oddziaływania na gospodarkę przeciwnika.

Tabela 1. Narzędzia wojny ekonomicznej

NARZĘDZIA WOJNY EKONOMICZNEJ				
NARZĘDZIA NIEMILITARNE			NARZĘDZIA MILITARNE	
Środki administracyjne	Środki dyplomatyczne	Środki ekonomiczne	Środki niekonwencjonalne	Środki strictly militarne
<ul style="list-style-type: none"> – embargo eksportowe, – embargo importowe, – represje administracyjne (wobec państw i/lub obywateli), – pomoc gospodarcza, – tworzenie „czarnych list”, – zakupy zapobiegawcze. 	<ul style="list-style-type: none"> – wywieranie nacisku politycznego, – bojkot, – propaganda. 	<ul style="list-style-type: none"> – tradycyjne taryfowe, – tradycyjne pozataryfowe, – walutowo-finansowe (współczesne). 	<ul style="list-style-type: none"> – fałszowanie pieniędzy, – działalność firm konsultingowych, – alokacja zagrożeń ekologicznych. – międzynarodowa przestępczość gospodarcza, – nakręcanie spirali zbrojeń, – polityka zakłócania stabilizacji. 	<ul style="list-style-type: none"> – zajęcie strategicznych obszarów przemysłowych, – atakowanie floty handlowej, – atakowanie obiektów gospodarczych oraz infrastruktury techniczno-ekonomiczno-obronnej.
			<ul style="list-style-type: none"> – wywiad gospodarczy, – blokada gospodarcza, – dywersja, – sabotaż. 	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie W. Stankiewicz, *Ekonomika Obrony*, Wrocław 1996; W. Stankiewicz, *Ekonomika wojenna*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1981; C. Hitch, R. McKean, *Ekonomika obrony w erze jądrowej*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1965¹²

Ciekawym narzędziem analizowanym przez Charlesa Hitcha i Rolanda McKeana była polityka zakłócania stabilizacji. Jest to właściwie narzędzie znajdujące się na pograniczu środków niekonwencjonalnych i dyplomatycznych. Polega ona na przyjmowaniu na zmianę kursu *pokojowego* i *niepojednania* w polityce zagranicznej. Taka kampania miałyby wywołać gwałtowne fluktuacje budżetów obronnych, poziomu cen oraz poziomu zatrudnienia¹³. Działanie takie wpłynie również na obniżenie potencjału militarnego wobec chwilowego *ocieplenia stosunków*.

3. WOJNA EKONOMICZNA – NOWE SPOJRZENIE

3.1. Rewolucja informacyjna

Kolejnymi godnym uwagi zagadnieniem jest dokonująca się współcześnie zmiana technologiczno-informacyjna, która rzuca nowe światło na podejście do wojny ekonomicznej. Jej obowiązujące do dzisiaj definicje powstały na długo przed wkroczeniem w opisywaną choćby przez futurologa Alвина Tofflera falę rewolucji informacyjnej. Koncepcje związane z nowymi okolicznościami poindustrialnej ery rozwoju społec-

¹² Por.: P.A. Kubisiak, *Niezbrotne instrumenty wojny ekonomicznej*, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Praca dyplomowa, Wrocław 2010.

¹³ C. Hitch., R. McKean, *Ekonomika obrony w erze jądrowej*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1965, s. 415.

czeństw wymagają wnikliwego przeanalizowania z punktu widzenia przyszłych konfliktów. Interesującym przykładem na takie spojrzenie jest ewolucja sztuki wojennej. W obszarze teorii przewagi materialnej, czyli teorii najszerzej opisanej przez Carla von Clausewitza i charakterystycznej dla ery industrialnej, Stanisław Koziej walkę opisuje jako pojedynek na topory dwóch siłaczy w zaciemnionym pomieszczeniu. Wygra ten, który zabije przeciwnika. Doba dominacji informacji wrzuca do tego pomieszczenia wiązkę światła. Nie trzeba zabijać przeciwnika, wystarczy już tylko wytrącić mu topór¹⁴. To *wytrącenie topora* wydaje się również możliwe dzięki użyciu oręża wojny ekonomicznej. Środki wojny gospodarczej wykorzystujące informacje były już tradycyjnie rozpatrywane w jej ramach. Obecnie jednak ich waga zdaje się drastycznie wzrastać. Można znaleźć przykłady na użycie informacji w celu obniżenia potencjału obronnego przeciwnika przez podmioty państwowe, ale również przez firmy prywatne. Znacząco komplikuje to rozpatrywanie graczy współczesnej wojny ekonomicznej.

Przykładem na zdobywanie informacji gospodarczych przez państwa jest wywiad gospodarczy. Wywiad jest to *działanie ukierunkowane na legalne i nielegalne zbieranie oraz opracowywanie wiadomości dotyczących państw obcych, a szczególnie ich kondycji gospodarczej i stanu bezpieczeństwa*¹⁵. Wywiad gospodarczy korzysta z sieci placówek handlu zagranicznego, służby dyplomatycznej, kontaktów gospodarczych i naukowych. Źródłem rozpoznania gospodarczego przeciwnika są również środki masowego przekazu. Nie można zapomnieć, że gromadzenie informacji gospodarczej jest także jednym z podstawowych obowiązków służby wywiadu wojskowego¹⁶. Zadaniem wywiadu gospodarczego jest dostarczanie bieżących informacji o mocach wytwórczych, zasadach ich rozmieszczenia, słabych stronach i wąskich gardłach gospodarki danego państwa. Środek ten, według Zenona Stachowiaka, charakteryzuje się dużą ciągłością przedsięwzięć, nasilających się w sytuacjach narastania konfliktu. Obecnie niepokoi fakt znamion takiej działalności w obcych firmach konsultingowych oraz uczestnictwo i wpływ zagranicznych doradców ekonomicznych na sprawy bytowe danych krajów¹⁷. Maciej Janiec podkreśla, że już teraz wywiad gospodarczy stanowi główną część wydatków wywiadów państwowych. W roku 1994 wywiad ekonomiczny miał stanowić 40% wydatków CIA, a wydatki te wciąż wzrastały¹⁸. Na uwagę zasługuje również działalność kolejnej amerykańskiej instytucji *National Security Agency* o tajnym statucie oraz budżecie. Jest ona ściśle związana z projektem ECHELON. Przyjmuje się, że system ten zdolny jest pozyskiwać informacje z rozmów telefonicznych oraz dane przekazywane przez Internet. Przedsięwzięcie, które powstało jako narzędzie wymierzone w blok wschodni podczas zimnej wojny służy teraz jako źródło informacji gospodarczych z całego świata¹⁹.

¹⁴ S. Koziej, *Wstęp do teorii i historii bezpieczeństwa*, Warszawa 2010, s. 23-24, [online]. [dostęp: 7.12.2011]. Dostępny w Internecie: www.koziej.pl/files/Teoria_i_historia_bezpieczenstwa.doc.

¹⁵ *Słownik terminów...*, op. cit., s. 156.

¹⁶ W. Stankiewicz, *Ekonomika wojenna*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1981, s. 313-314.

¹⁷ W. Stankiewicz, op. cit., s. 218.

¹⁸ M. Janiec, *Współczesna wojna ekonomiczna. Istota i charakterystyka*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2003, s. 53.

¹⁹ Więcej informacji o projekcie Echelon, zob. szerz.: [online]. [dostęp: 7.12.2011]. Dostępny w Internecie: <http://www.nsawatch.org/echelonfaq.html>. Przykłady wykorzystania informacji gospodarczych zdobytych drogą systemu Echelon to między innymi utrata kontraktu między Airbusem a Arabią Saudyjską, czy wygrana przez amerykańską firmę Raytheon przetargu na system radarowy w Brazylii

Obok wzrastającego znaczenia wywiadu, należy również wspomnieć o roli informacji z mediów, które wywierają wpływ na potencjał obronny, a nawet bezpośrednio na potencjał militarny. Za przykład może posłużyć komunikat, który pojawił się w brytyjskich mediach podczas wojny falklandzkiej: *Po bombardowaniu naszej marynarki przez argentyńskie siły powietrzne w dniu 21 maja, na jednym z okrętów rozbrojono dwa niewypały, na innym zaś - jeden niewypał. Kilka okrętów doznało w czasie nalotu nieznacznych uszkodzeń. Prowadzone są prace naprawcze*²⁰. Nie trudno zgadnąć, że spowodowane to było błędną nastawą zapalników w argentyńskich bombach. Po otrzymaniu tej wiadomości można było zmienić technikę bombardowania, bądź zmodyfikować wspomniane zapalniki. Parę dni po komunikacie nastąpił kolejny atak argentyńskiego lotnictwa. Tym razem cztery bezpośrednie trafienia otrzymał HMS PLYMUTH. Na szczęście dla Brytyjczyków, Argentyńczycy nie wykorzystali bądź przegapili wspomniany komunikat i żadna z bomb nie eksplodowała. W sumie 2/3 bomb zrzuconych przez Argentyńczyków w wojnie falklandzkiej nie wybuchło. Wystarczyło, by zrobiła to połowa z nich, aby brytyjska flota w tamtym rejonie przestała istnieć, a co za tym idzie Wielka Brytania przegrałaby wojnę²¹.

3.2. Nastroje społeczne w wojnie ekonomicznej

W ramach omawianego tematu, w którym w dalszej części nakreślone zostaną społeczne skutki wojny ekonomicznej, warto rozpatrzyć społeczeństwo jako cel wojny ekonomicznej. Kolejny z poruszanych w artykule aspektów dalej związany jest z informacyjnym charakterem świata w drugiej dekadzie XXI wieku. Zdaje się mianowicie, że dosyć mała część literatury przedmiotu poświęcona jest zagadnieniom *siły miękkiej*, jako składowej potencjału obronnego. Fakt wpływu nastroju społeczeństwa na samą gospodarkę narodową jest znany, o czym świadczy fragment rozważań klasyka Johna Maynarda Keynesa, autora „Ogólnej teorii zatrudnienia, procentu i pieniądza”. W pracy tej Keynes pisał, że atmosfera polityczno-społeczna odpowiednio każdego przedsiębiorcy może potęgować załamania i depresje, ale również powodować ożywienie gospodarcze²². *Brak stabilności nie jest wyłącznie wynikiem spekulacji, ale należy go również przypisać pewnym cechom natury ludzkiej, które sprawiają, że nasze działania – czy to w sferze moralności, czy zaspokajania potrzeb, czy gospodarki – w znacznej mierze zależą raczej od spontanicznego optymizmu niż od nadziei matematycznej*²³. Keynes zwraca dalej uwagę, że potęgujące się depresje albo ożywienie gospodarcze w bardzo dużym stopniu zależne są od atmosfery społeczno-politycznej. *Spontaniczny optymizm* każdego przedsiębiorcy może być czynnikiem decydującym o skuteczności przeprowadzenia reform gospodarczych, bądź utrzymania stabilności gospodarki. Za zobrazowanie tych mechanizmów posłuży przykład samospełniającej się hipotezy. Jeżeli do opinii publicznej, z wydawać by się mogło wiarygodnego źródła, dotrze informacja o silnych kłopotach banku bardzo wielu jego klientów pójdzie wyciągać z niego swoje depozyty. Choćby bank był w bardzo dobrej sytuacji finansowej, takie działania

---

wyceniane odpowiednio na 6 bln\$ oraz 1,4 bln\$, zob. szerz.: [online]. [dostęp: 7.12.2011]. Dostępny w Internecie: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/820758.stm>.

²⁰ G. Regan, *Błędy militarne*, Wydawnictwo Vasco International, Warszawa 1992, s. 170.

²¹ Ibidem, s. 169-170.

²² J.M. Keynes, *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1985, s. 184-185.

²³ Ibidem, s. 184.

mogą przyczynić się do jego poważnych kłopotów, a nawet upadku. Potwierdziłoby to wcześniejszą bezpodstawną prognozę²⁴. Rządy niektórych państw wydają się być świadome wagi tych mechanizmów. Zaprzeczanie, jakoby światowy kryzys miał dotknąć określony kraj (choć globalne i rodzime dane ekonomiczne wysyłają często inne sygnały), buduje jeśli nie pozytywną, to neutralną atmosferę gospodarczą. Gdyby do opinii publicznej trafiły bardzo silne negatywne komunikaty o zbliżających się ciężkich czasach konsumpcja zostałaby ograniczona, pociągnęłoby to za sobą problemy producentów, instytucji finansowych, a w konsekwencji całego systemu gospodarczego. Ten przykład wskazuje również na wspomnianą już rolę informacji we współczesnym świecie.

Nie ulega wątpliwości fakt, że wpływ na atmosferę społeczno-polityczną w kraju mają również zagraniczne podmioty, często niepaństwowe. Biorąc pod uwagę ostatnie wydarzenia można naświetlić wielki wpływ agencji ratingowych na współczesne finanse. Pomijając ich udział w powstaniu największego kryzysu ostatnich lat, ich działania często zamiast uspokajać zdają się destabilizować rynek międzynarodowy. Doprowadziło to do sytuacji, w której Komisja Europejska rozważała wprowadzenie zakazu oceny krajów przez agencje ratingowe, gdy państwa te znajdowałyby się w trakcie negocjowania pomocy finansowej. Według komisarza do spraw rynku wewnętrznego i usług Unii Europejskiej Michaela Berniera, publikacja ratingu w takim czasie *może mieć negatywny wpływ na stabilność finansową tego kraju i destabilizować sytuację w światowej gospodarce*. Zdaniem wielu polityków oceny agencji ratingowych zastrzały przebieg kryzysu²⁵. Skutki informacji finansowych z całego świata czy strefy euro, poprzez powiązania rynku finansowego, szczególnie dotkliwe są dla Polski. Za przykład mogą tu posłużyć słowa Prezesa Rady Ministrów z 15 października 2011 roku: *Nie trzeba być wybitnym finansistą, wystarczy mieć kredyt we frankach, żeby każdego dnia obserwować jak zdarzenia w strefie euro, jak relacja euro do dolara, jak rating tego czy innego państwa, a nawet dużego banku w strefie euro wpływa bezpośrednio na kondycję złotówki*²⁶.

Tematyka wojny gospodarczej poruszana była w książkach z gatunku science-fiction. W jednej z nich stworzono z niej właściwie motyw przewodni. Mowa tu oczywiście o „Czarnych oceanach” Jacka Dukaja. Opisuje on między innymi działania reklamowe, tworzące mody i przyzwyczajenia wśród odbiorców. Niestety, jednym z globalnych trendów staje się trend prowadzący ludzi do zezwierzecenia i zagłady. To oczywiście fikcja naukowa, ale warto zadać sobie pytanie, gdzie kończy się ta fikcja, a zaczyna rzeczywistość. Można zadać kolejne pytanie, czy muzyka, której słuchają ludzie na całym świecie to szczyt muzycznego kunsztu, czy może wykreowane zapotrzebowanie na właśnie taką muzykę popularną? Z pomocą przychodzą badania Piotra Tarki, dotyczące rynku fonograficznego. Przewidywanie potrzeb nabywców produktów

---

²⁴ Ciekawym przykładem jest sytuacja banku Northern Rock w Wielkiej Brytanii. Co więcej winę za wywołanie paniki starano się przypisać dziennikarzowi Robertowi Pestonowi, który informacje o nie najlepszej sytuacji finansowej banku umieszczał na swoim blogu, zob. szerz.: [online]. [dostęp: 7.12.2011]. Dostępny w Internecie: <http://www.reuters.com/article/2009/02/04/us-britain-crisis-media-idUSTRE5135MO20090204>.

²⁵ P. Maciejewicz, *Moody's ostrzega Polskę*, [w:] „Gazeta Wyborcza”, nr 246.7367 z 21.10.2011 r.

²⁶ Wypowiedź Donalda Tuska z trzeciego posiedzenia Sejmu RP VII kadencji z dnia 15.12.2011, [online]. [dostęp: 7.12.2011]. Dostępny w Internecie: www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/transmisje.xsp.

fonograficznych to niezwykle ciężkie zadanie. Stąd firmy tworzące te produkty skupiają się na wytwarzaniu artykułu w oparciu o nowo wykreowane przez siebie kategorie potrzeb. Aż 84% firm fonograficznych zdaje sobie sprawę z tego, że ma wpływ na kreowanie nowych potrzeb, z czego aż 72% podejmuje aktywne działania zmierzające w kierunku wykreowania takiego systemu²⁷. Ciekawym działaniem jest pozyskanie najmłodszych grup konsumentów. Młodzi ludzie, by przezwyciężyć lęk przed osamotnieniem i odrzuceniem od grupy rówieśników w pierwszej kolejności zaspokoją potrzebę odczuwania przez nich więzi w obrębie danej grupy. Potrzebę tą w sposób pośredni zaspokoją przez przyjęcie (narzuconego wcześniej przez firmę fonograficzną) sposobu zachowania się, ubierania, czy mówienia. W ten sposób tworzy się wspólnota młodzieżowa, przyjmująca za świat własny ten wykreowany przez firmy fonograficzne²⁸. Muzyka kreuje również odpowiednie zachowania anty- lub prospołeczne w wyniku „inteligentnego” jej połączenia z poszczególnymi tekstami piosenek. Ponadto kształtuje u ludzi młodych nowe systemy wartości oraz wpływa na ich relacje w grupach. Muzyka posiada ogromną siłę na to, co ludzie robią, jak się zachowują i jakie podejmują decyzje w swoim życiu²⁹. Duże firmy fonograficzne nie mogą sobie pozwolić na niepewność, więc kreują rynek. Kreują nie tylko rynek, ponieważ muzyka wpływa na zachowania ludzkie. Nie wydaje się to sprawą bezpośrednio wpływającą na bezpieczeństwo, daje jednak informację, że można wygenerować globalną modę. Co więcej, są do tego zdolne prywatne koncerny, nie tylko zaś państwa. Ponura wizja przyszłości kreślona przez Jacka Dukaję, za parędziesiąt lat może stać się rzeczywistością.

4. SPOŁECZNE SKUTKI WOJNY EKONOMICZNEJ

4.1. Współczesne społeczeństwo a wojna

Można odnieść wrażenie, że we współczesnym świecie wytyczenie wyraźnej granicy między tym, co jest wojną a co nią nie jest nie należy do zadań najłatwiejszych. Co więcej granice te są raczej rozmyte i płynne, szczególnie jeśli mowa o wojnie ekonomicznej, która może odbywać się zarówno w warunkach równocześnie prowadzonej wojny, jak i w stanie pokoju. Dodatkowo wojna ekonomiczna posiada niezwykle przydatną umiejętność stopniowego adaptowania się do zmian zachodzących w środowisku międzynarodowym³⁰. To przystosowanie wojny ekonomicznej do zmieniających się warunków potwierdza przekonanie wielu znawców nauk społecznych, że w najbliższej przyszłości centralną cechą stosunków międzynarodowych będzie prymat interesów ekonomicznych, a konflikt zimnowojenny zostanie zastąpiony przez nowe konflikty, tym razem o charakterze głównie gospodarczym³¹.

Wojna uznawana jest przez wielu teoretyków za zwykły stan rodzaju ludzkiego. Można nawet zaryzykować tezę, że leży w naturze ludzkiej. Trudno nie zgodzić się z tym stwierdzeniem, zwłaszcza, że mimo dotkliwych doświadczeń powodowanych działaniami wojennymi z ubiegłych wieków, leżące w naturze ludzkiej korzenie wojny

²⁷ P. Tarka, *Strategie kreowania rynku w przedsiębiorstwach fonograficznych*, Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu, Praca doktorska, Wrocław 2006, s. 161.

²⁸ Ibidem, s. 162.

²⁹ Ibidem, s. 147.

³⁰ C. Jean, *Geopolityka*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2003, s. 222.

³¹ A. Zybala, *Globalna korekta. Szanse Polski w zglobalizowanym świecie*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 2004, s. 37.

nie wymarły. W historii ludzkości odnotowano około 15 tysięcy wojen, które przyniosły i nadal przynoszą olbrzymie straty materialne oraz osobowe. Pojęcie wojny ulega ciągłej ewolucji, chociażby dlatego, że współcześnie, ze względu na zakaz prowadzenia wojen wynikający z prawa międzynarodowego, państwa stosujące siłę na dużą skalę i w sposób sprzeczny z tym prawem, unikają używania pojęcia wojny, które coraz częściej zastępowane jest określeniami zastępczymi, usprawiedliwiającymi używanie tego instrumentu³². Wojna jest więc nie tylko zakorzeniona w ludzkiej naturze, ale co ważniejsze, świadomie lub nieświadomie, przede wszystkim w naturę tę uderza.

Warto więc zastanowić się, co może wpływać na akceptację wojny przez współczesne społeczeństwo. Zdaniem Manuela Castellsa, pomocne mogą być następujące trzy wnioski: wojna nie powinna angażować bezpośrednio zwykłych obywateli, powinna mieć błyskawiczny charakter oraz cechować się chirurgiczną precyzją³³. Wydaje się, że wojna ekonomiczna jasno wpisuje się w te wytyczne. Brak wymogu angażowania całej populacji w wysiłek wojenny zdecydowanie wpływa pozytywnie na akceptację wojny. Społeczeństwo bez wątpienia szybciej jest w stanie zaakceptować wojnę oglądaną w telewizji z własnych mieszkań, która staje ekscytującym przedstawieniem. Poza tym także sprzyjający w tej kwestii wydaje się postęp technologiczny, poprzez który człowiek przestaje być głównym aktorem działań wojennych, a zastępuje go coraz częściej technologia. Także wojny krótkie, niemalże błyskawiczne, które nie zapisują się zbyt głęboko w świadomości ludzkiej oraz których konsekwencje, przynajmniej na pierwszy rzut oka, nie dotyczą społeczeństwa bezpośrednio, przyjmowane są przez społeczeństwo z aprobatą. Ponadto krótkotrwałość wojen nie jest w stanie wykreować pytań i dociekań o zasadność działań o charakterze wojennym, co również wpływa dodatnio na stopień społecznej akceptacji dla tego rodzaju zjawisk. Prócz tego czynnikiem prowadzącymi do większego społecznego przyzwolenia na uciekanie się do wojen jest także ich chirurgiczna precyzja. Ważnym jest, by zniszczenia, wroga, będące następstwem wojny, były w rozsądnych granicach, a najlepiej, na ile to możliwe, ukryte przed publicznym oglądaniem³⁴.

W charakter tych wniosków dość łatwo można wpisać fenomen wojny ekonomicznej, gdyż nie angażuje ona obywateli bezpośrednio, jest błyskawiczna i niezwykle precyzyjna. Ponadto cechuje ją niemożność jasnego wyjaśnienia, ba nawet wyliczenia, jej zabójczych efektów dla społeczeństwa. Tezę tę niewątpliwie może potwierdzić fakt, że ogromną trudność sprawia społeczeństwu samo wytłumaczenie natury tego zjawiska. Stopień akceptowalności wojny ekonomicznej w świadomości społeczeństwa dodatkowo wzrasta, gdy kreowana jest jako swego rodzaju „alternatywa” w stosunku do użycia siły zbrojnej³⁵. Choć tak naprawdę wśród społeczeństwa czyni spustoszenie podobne do skutków konwencjonalnych działań wojennych.

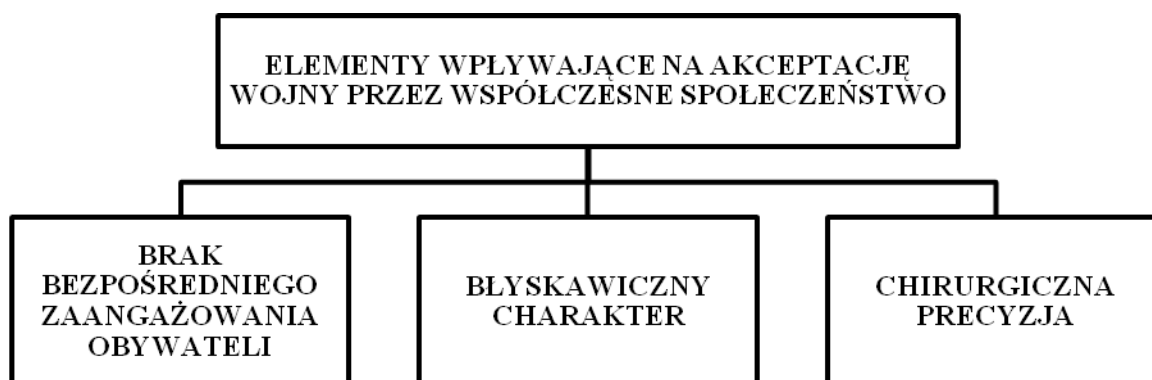
---

³² Z. Cesarz, *Wojna*, [w:] *Encyklopedia politologii. Stosunki międzynarodowe*, pod red. T. Łoś-Nowak, A. Florczak, Oficyna Wolters Kluwer, Warszawa 2010, s. 642.

³³ M. Castells, *Społeczeństwo sieci*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 477.

³⁴ *Ibidem*, s. 480-481.

³⁵ C. Jean, *op. cit.*, s. 222.

Rys. 1. Aspekty współczesnych wojen według M. Castellsa

Źródło: Opracowanie własne na podstawie M. Castells, *Społeczeństwo sieci*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 477

Charakter wojny ekonomicznej także odpowiednio wpisuje się w teorię *postheroicznej mentalności*, przedstawioną przez Herfrieda Münklera. Zgodnie z tą teorią obywatele państw zachodnich wykazują wysoki stopień niechęci wobec działań polegających na zabijaniu, walce oraz umieraniu. Sytuacja ta prowadzi do stanu pokoju opartego na braku zainteresowania wojną, a społeczeństwo współczesnego rozwiniętego państwa oczekuje zwykle od władz państwowych czegoś innego niż wygrywania wojen³⁶. Ponadto społeczeństwo reprezentuje zespół postaw względem wojny, w ramach których osobiste w nich uczestnictwo jest praktycznie nieakceptowane w jakichkolwiek warunkach³⁷.

Wojna ekonomiczna nie wymaga od społeczeństwa bezpośredniego zaangażowania, zabijania, mimo to społeczeństwo staje się jej częścią, często zupełnie nieświadomie. Zwłaszcza, że wojny te najczęściej nie potrzebują wypowiedania, toczenia regularnych działań zbrojnych oraz wyraźnego zakończenia. Wojny ekonomiczne mogą być bowiem prowadzone w sposób niewidzialny lub nieskupiający szczególnej uwagi ze strony społeczeństwa. Tym bardziej, że realizacja celów wojny gospodarczej może mieć miejsce zarówno w czasie konfliktu, jak i w czasie pokoju. Zarazem jedno, jak i drugie w zasadniczy sposób wpływają na kondycję społeczeństwa. Dzieje się to w obliczu zacierających się coraz bardziej granic ustanowionych pomiędzy ekonomią a polityką, gdzie osiągnięcie zamierzonych celów nie wymaga uciekania się do prowadzenia wojny konwencjonalnej, a dewastacja jednej gospodarki przez działania militarne przynosi mniej korzyści niż jej „wrogie przejęcie” środkami ekonomicznego nacisku³⁸.

Wobec niespostrzeżonego *wniknięcia* wojny ekonomicznej w struktury społeczne, warto głębiej zastanowić się nad konsekwencjami społecznymi, które niesie za sobą to zjawisko we współczesnym świecie. W charakter skutków powodowanych wojną ekonomiczną niewątpliwie wpisują się słowa Mahatmy Ghandiego: *Zbrojny konflikt*

³⁶ P. Chmielarz, *Wojna a państwo. Wczoraj i dziś*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2010, s. 246-247.

³⁷ Ibidem, s. 247.

³⁸ *Światowe Wojny Ekonomiczne?*, [online]. [dostęp: 5.12.2011]. Dostępny w Internecie: <http://przeklad-finansowy.blogspot.com/2009/11/swiatowe-wojny-ekonomiczne.html>.

pomiędzy narodami przeraża nas. Jednak wojna ekonomiczna nie jest od niego lepsza. To operacja chirurgiczna. Wojna ekonomiczna jest przedłużającą się torturą dla narodu. Spustoszenia, które czyni, nie są mniej straszne od opisywanych w typowej literaturze wojennej. Literatura dotycząca zjawiska wojny ekonomicznej stosunkowo mało miejsca poświęca na konsekwencje o charakterze społecznym. Raczej skupia się na skutkach gospodarczych lub dla państwa jako całości. Te jednak, co najmniej w stopniu pośrednim, dotyczą także i społeczeństwa.

4.2. Wybrane społeczne skutki wojny ekonomicznej

Wacław Stankiewicz odwołując się do okresu, w którym stosowane mogą być środki wojny gospodarczej, dzieli je na środki wojny gospodarczej, za pomocą których można oddziaływać na gospodarkę przeciwnika głównie w czasie konfliktu zbrojnego oraz na środki, za pomocą których możliwe jest oddziaływanie w czasie pokoju³⁹. Wydaje się, że społeczne skutki wojny ekonomicznej wyraźniej można wyodrębnić w warunkach równocześnie prowadzonej wojny niż w tych uznawanych za pokojowe. Te drugie nie są widoczne na pierwszy rzut oka, także świadomość ich istnienia nie należy do największych. Nie zmienia to jednak faktu, że obie sytuacje kreują konsekwencje o charakterze społecznym.

Jednym ze zbrojnych środków wojny gospodarczej jest blokada ekonomiczna. Polega ona na izolowaniu gospodarki jednego państwa lub grupy państw poprzez przerwanie jego ekonomicznych powiązań zmierzających w kierunku osłabienia lub złamania potencjału wojenno-ekonomicznego⁴⁰. Działania te są ukierunkowane głównie na wywołanie destabilizacji gospodarczej oraz w celu wywierania presji na określone państwo. Warto jednak zauważyć, że bezpośrednie skutki uciekania się do blokady ekonomicznej odczuwalne są przede wszystkim przez ludność cywilną.

Blokada ekonomiczna mająca na celu wywarcie presji na określone państwo została zastosowana w 1981 roku w Polsce, gdy w odpowiedzi na wprowadzony stan wojenny Stany Zjednoczone nałożyły na Polskę sankcje gospodarcze. Wtedy to Jerzy Urban – rzecznik prasowy rządu polskiego na jednej z konferencji prasowych stwierdził, że w konsekwencji wprowadzenia na Polskę sankcji gospodarczych przez państwa zachodnie *rząd polski i tak na pewno się wyżywi*. To cyniczne i butne stwierdzenie niejako potwierdziło, że blokada ekonomiczna wymierzona jest przede wszystkim przeciw ludności cywilnej państwa, które takową blokadą zostało objęte⁴¹. Przykład ten wskazał, że będące konsekwencją skutecznej blokady ekonomicznej działania polegające na osłabieniu potencjału wojenno-gospodarczego danego państwa, jest obniżenie poziomu życia obywateli tego państwa. To z kolei wpływa na zwiększenie niezadowolenia ludności z takowej sytuacji i prowadzi w konsekwencji do sytuacji, w której destabilizacja gospodarcza może zamienić się w destabilizację o charakterze politycznym⁴².

Społeczne skutki blokady ekonomicznej ujawniły się również, gdy rząd Izraela po przejściu władzy przez Hamas w 2007 roku rozpoczął bezprecedensową blokadę

---

³⁹ W. Stankiewicz, op. cit., s. 207.

⁴⁰ Z. Bako, op. cit., s. 60.

⁴¹ *Ekonomika obrony. Materiały do wykładów*, pod red. W. Bednarek Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1994, s. 129-130.

⁴² *Ibidem*, s. 130.

Strefy Gazy, przez ponad 2 lata trzymając w zamknięciu 1,5 miliona ludzi w warunkach uwłaczających ludzkiej godności. Społeczne skutki tego posunięcia były ogromne. Blokada ekonomiczna doprowadziła do olbrzymiej destabilizacji gospodarczej i społecznej. Zgodnie z danymi Palestyńskiego Głównego Urzędu Statystycznego, w pierwszym kwartale 2009 roku ponad 140 tysięcy mieszkańców zdrowych i zdolnych do pracy zamieszkałych Strefę Gazy nie mogło znaleźć zatrudnienia, a stopa bezrobocia wśród osób do 30 roku życia wynosiła ponad 60 procent, stanowiąc tym samym jeden z najwyższych wskaźników w skali świata. Wskutek zakazu importu i eksportu oraz innych ograniczeń dochody rolników i rybaków drastycznie się pomniejszyły. Wielu właścicieli gruntów rolnych położonych niedaleko granicy izraelskiej napotkało permanentne przeszkody w uprawianiu pól, co pozbawiło ich podstawowych środków utrzymania. Codziennością okazały się trudności w pozyskaniu żywności. Niektóre podstawowe produkty spożywcze były całkowicie niedostępne, a produkty osiągalne dodatkowo drastycznie podrożały. Blokada trwająca ponad dwa lata spowodowała przedłużający się kryzys humanitarny i odbiła się praktycznie na wszystkich aspektach życia. Mieszkańcu utracili dachy nad głową, wiele osób odcięto od stałego dostępu do wody, przerwy w dostawie elektryczności spowodowały ograniczenia w funkcjonowaniu służby zdrowia i szkolnictwa. Jednym słowem cały szereg podstawowych praw człowiek został drastycznie ograniczony⁴³. W Strefie Gazy społeczeństwo wykorzystano jako polityczną kartę przetargową.

Także ograniczenia w imporcie i eksporcie określonych towarów mogą znacząco wpływać na funkcjonowanie obywateli danego państwa, wobec którego takie środki zostały zastosowane. Mimo że ich głównym celem jest uzyskanie określonych ustępstw o charakterze politycznym lub gospodarczym, to głównie na stosowaniu ich traci społeczeństwo, co można było między innymi zaobserwować właśnie w czasie stosowania blokady ekonomicznej w Strefie Gazy lub podczas wprowadzenia sankcji gospodarczych w Polsce. Warte uwagi są także działania określonych państw polegające na groźbie lub faktycznym odcinaniu dostępu do surowców. Klasycznym przykładem jest Rosja, która praktycznie rokrocznie wysuwa groźby związane z zakreśleniem kurka z gazem. W ten sposób kwestie polityczne przenoszone są na warstwę społeczną, która przy faktycznej realizacji takiej groźby, najbardziej odczuje możliwe skutki.

Wśród środków wojny ekonomicznej o charakterze ekonomicznym na szczególną uwagę zasługuje atak spekulacyjny, polegający na masowym wyprzedawaniu atakowanej waluty w celu jej zdevaluowania. Środek ten zastosował w 1992 roku George Soros. Wówczas przeprowadził atak spekulacyjny na funta brytyjskiego. Wykorzystał znakomicie, okres w którym Wielka Brytania przeżywała recesję gospodarczą i jednocześnie funt znajdował się w Europejskim Systemie Walutowym (ERM), zakładającym względnie stałe kursy pomiędzy walutami wchodzącymi w skład systemu. Na tej i wielu innych nieprawidłowościach postanowił zarobić należący do Sorosa Fundusz Quantum, przeprowadzając atak spekulacyjny. Odpowiednie działania finansowe, wykorzystanie mediów, wywiady, oświadczenie, doprowadziły Geорга Sorosa do ogromnych zysków (zarobił na przeprowadzonej operacji blisko miliard dolarów), a społeczeństwo brytyj-

⁴³ *Wpływ blokady ekonomicznej na sytuację humanitarną Gazy, Skrócony raport Biura ONZ ds. Koordynacji Pomocy Humanitarnej (OCHA): The humanitarian impact of two years of blockade on the Gaza Strip*, sierpień 2009, [online]. [dostęp: 1.12.2011]. Dostępny w Internecie: http://www.monde-diplomatique.pl/index.php?id=2_2.

skie do podważenia zaufania do rządu i gospodarki Wielkiej Brytanii. Ponadto upadło wiele przedsiębiorstw, załamał się rynek mieszkań, a wśród społeczeństwa zapanowała niepewność i niepokój. Oprócz tego do środków o charakterze ekonomicznym, mających wpływ na społeczeństwo można dołączyć dezinformację dotyczącą produktów, statystyk, patentów, zaburzające funkcjonowanie społeczeństwa, a także działania polegające na podgrzewaniu niezadowolenia pracowników, inicjowanie strajków czy też przekupstwo⁴⁴.

Zasadniczy wpływ na sytuację społeczną mają środki administracyjne wojny gospodarczej. Ten zbiór niezbrojnych środków zawiera różnego rodzaju zakazy i ograniczenia dotyczące szeroko pojętych stosunków ekonomicznych, stosowane w celu wywołania określonych trudności gospodarczych w państwie, wobec którego zostały one podjęte. Warto jednocześnie zwrócić uwagę na fakt, że środki te odnoszą się zarówno do obywateli państwa, wobec którego zostały zastosowane, jak również częściowo do obywateli własnego kraju⁴⁵. Wacław Stankiewicz zalicza następujące środki administracyjne, stosowane wobec obywateli państw objętych wojną gospodarczą: zatrzymywanie obywateli obcego państwa uznawanego za nieprzyjacielskie, ograniczenie lub wyeliminowanie wyjazdu obywateli własnego państwa do danego państwa, umieszczenie obywateli określonego państwa na tak zwanej „czarnej liście”, zamrażanie kont obywateli państw uznanych za nieprzyjacielskie, konfiskatę kapitałów i majątków obywateli z państw, wobec których prowadzi się wojnę gospodarczą, wprowadzenie ograniczeń dewizowych oraz ograniczenie ruchu turystycznego⁴⁶. Wszystkie z wymienionych środków znacząco wpływają na zaburzenie normalnego funkcjonowania mieszkańców danego państwa. Warto dodać, że umieszczenie na „czarnej liście” dla wielu przedsiębiorstw oznacza poważną przeszkodę w utrzymywaniu normalnych kontaktów z instytucjami i firmami krajowymi oraz zagranicznymi⁴⁷.

Ponadto propaganda, jako jeden z dyplomatycznych środków wojny ekonomicznej, może doprowadzić do szeregu skutków o charakterze społecznym. Propaganda poprzez rozpowszechnianie nieprawidłowych informacji, komunikatów, mających charakter mylący, wybiórczy oraz fałszywy, wprowadza wśród społeczeństwa państwa, w stosunku do którego została skierowana, ogólny stan dezinformacji i niepewności. Dodatkowo może także wzbudzać wysoki poziom podejrzliwości, błędne decyzje, zaburzenia we współpracy określonych grup. Propaganda jest szczególnie niebezpieczna dla obywateli, gdy błędne, zafałszowane informacje docierają do nich z ust osób uznanych za autorytety, gdyż informacje podane w ten sposób są przyjmowane z największym poziomem wiarygodności⁴⁸. Zastosowanie tego środka może więc doprowadzić do wewnętrznej destabilizacji w danym państwie, zmniejszenia zaufania do władz, a tym samym różnego rodzaju wieców, zamieszek lub też w konsekwencji kryzysu o charakterze politycznym. Taka sytuacja z pewnością nie wpłynęłaby na właściwe funkcjonowanie społeczeństwa w danym państwie.

---

⁴⁴ M. Janiec, *Współczesna wojna ekonomiczna. Istota i charakterystyka*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2003, s. 51.

⁴⁵ W. Stankiewicz, op. cit., s. 208-211.

⁴⁶ Ibidem, s. 211.

⁴⁷ Z. Bako, op. cit., s. 48.

⁴⁸ W. Stankiewicz, op. cit., s. 212-213.

Nie tylko państwa korzystają ze środków wojny ekonomicznych. W tym zakresie aktywne zaczynają być także korporacje transnarodowe. Przykładem niekonwencjonalnego środka wojny gospodarczej wykorzystywanego przez korporacje międzynarodowe, a godzącego w społeczeństwo, może być przenoszenie zakładów przemysłowych rodzących zagrożenie o charakterze ekologicznym z krajów wysoko rozwiniętych do tych posiadających trudności gospodarcze. Co wynika zazwyczaj z partykularnych interesów firm, których działania ukierunkowane są na osiągnięcie jak największego zysku⁴⁹. W ten sposób ci niepaństwowi aktorzy stosunków międzynarodowych kreują zagrożenie o charakterze ekologicznym, na czym głównie traci ludność określonych państw. Sytuację tę dobrze obrazuje kwestia przejęcia zaopatrzenia w wodę przez prywatne koncerny, która jest charakterystyczna dla państw południa, w szczególności Boliwii, Indii czy też Tanzanii, gdzie prywatne koncerny przejęły kontrolę nad wodą, co w konsekwencji doprowadziło do poważnych skutków społecznych. Między innymi gwałtownie wzrosły ceny, obszary wiejskie zostały wyniszczone, ludność została pozbawiona niezbędnej do życia wody, a w niektórych przypadkach doszło nawet do krwawych zamieszek. Innym przykładem związanym z działalnością korporacji, godzącym bezpośrednio w społeczeństwo, jest choćby kwestia zanieczyszczeń produkowanych przez ogromne fabryki należące do korporacji. Przykładowo zanieczyszczenia z jednej z fabryk coca-coli w Indiach doprowadziły do całkowitego wyschnięcia źródeł wody pitnej. Dodatkowo szlam fabryczny, który został przekazany rolnikom jako nawóz doprowadził do ogromnych strat rolniczych, między innymi zatrucia wód gruntowych oraz wyjałowienia gleby. Skutki społeczne tej sytuacji były ogromne, począwszy od chorób, a skończywszy na ogromnych problemach finansowych⁵⁰. Sytuacje te ukazują, że wojna ekonomiczna przestaje być domeną tylko i wyłącznie państwa, gdyż także różnego rodzaju korporacjom i przedsiębiorstwom coraz częściej udaje się skutecznie wywierać wpływ na gospodarki poszczególnych państw, jednocześnie godząc w społeczeństwo.

PODSUMOWANIE

Wojna ekonomiczna niejednokrotnie udowodniła, że jest zjawiskiem niezwykle elastycznym. Świadczą o tym chociażby kwestie definicyjne z nią związane, które współcześnie wymagają korekty i dostosowania do jej zmienionej roli w stosunkach międzynarodowych.

Wojna ekonomiczna, stosując odpowiednie narzędzia, może oddziaływać na cały potencjał obronny danego państwa. Ponadto wśród narzędzi tej wojny na szczególną uwagę zasługuje wywiad gospodarczy, którego rola oraz skala na początku XXI wieku znacząco wzrasta. Poza tym także rewolucja technologiczna i informacyjna zdają się w silny sposób determinować spojrzenie i dalszy rozwój zagadnień związanych z problematyką wojny ekonomicznej.

Prócz tego behawioralne spojrzenie na ekonomię prezentuje obszary szczególnego zagrożenia stabilności gospodarki. Procesy prowadzące do pogłębienia kryzysu leżą często w grupowych zachowaniach, będących reakcją na określaną informację. Zależność gospodarki od informacji ekonomicznej, pochodzącej od agencji ratingo-

⁴⁹ Ibidem, s. 221.

⁵⁰ *Coca-cola zanieczyszcza środowisko w Indiach*, [online]. [dostęp: 2.12.2011]. Dostępny w Internecie: http://www.crnavigator.com/aktualnosci1903/cocacola_zanieczyszcza_srodowisko_w_indiach.html.

wych, instytucji finansowych, bądź innych pozornie wiarygodnych źródeł, staje się ważną kwestią w analizie agresywnych działań wymierzonych w potencjał obronny państw.

Tradycyjnie rozpatrywana wśród zagadnień wojny ekonomicznej kwestia blokad gospodarczych oraz coraz bardziej śmiałe działania koncernów międzynarodowych alokujących zagrożenia ekologiczne, wskazują na ogromne koszty, jakie płaci społeczność na danym obszarze.

Obecność wojny ekonomicznej w stosunkach międzynarodowych oraz jej zmieniający się i coraz mniej przewidywalny charakter, zwróciły także uwagę na problematykę dotyczącą bezpieczeństwa ekonomicznego, jako najskuteczniejszego współcześnie środka przeciwdziałającego użyciu narzędzi wojny gospodarczej. Skupienie uwagi współczesnego świata na kwestiach ekonomicznych wykreowało bowiem jednocześnie szereg różnego rodzaju zagrożeń. Zagadnienia te uczyniły bezpieczeństwo ekonomiczne jednym z najważniejszych elementów bezpieczeństwa państwa jako całości oraz jego obywateli. Ponadto problematyka związana z bezpieczeństwem ekonomicznym wzbudziła szerokie zainteresowanie w gronie polityków, ekonomistów, przedsiębiorców, ale również na poziomie instytucji i organizacji międzynarodowych.

Biorąc pod uwagę konsekwencje, jakie niesie za sobą wojna ekonomiczna, w szczególności w odniesieniu do kwestii społecznych, nasuwa się następujące pytanie: jaka będzie ekonomiczna wojna przyszłości i jakie będzie kreowała skutki dla społeczeństwa? Odpowiadając na te pytania, można zaryzykować stwierdzenie, że ekonomiczna wojna przyszłości będzie niosła spustoszenie w systemie przepływu informacji, co może w konsekwencji doprowadzić dane państwo i społeczeństwo do kompletnej zapaści. Warto równocześnie wspomnieć, że we współczesnym świecie możliwości stosowania środków wojny ekonomicznej wciąż się poszerzają. Jeszcze do niedawna „Czarne oceany” Jacka Dukaja były jedynie fikcją. Dziś podobne wydarzenia mają miejsce w rzeczywistości.

LITERATURA

1. Bako Z., *Wojna ekonomiczna*, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1983.
2. Biskup M., *Agent 033B*, [online]. [dostęp: 7.12.2011]. Dostępny w Internecie: <http://blogbiszopa.blog.onet.pl/2,ID422842242,index.html>.
3. Castells M., *Spółczesność sieci*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.
4. Chmielarz P., *Wojna a państwo. Wczoraj i dziś*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2010.
5. *Coca-cola zanieczyszcza środowisko w Indiach*, [online]. [dostęp: 2.12.2011]. Dostępny w Internecie: http://www.crnavigator.com/aktualnosci1903/cocacola_zanieczyszcza_srodowisko_w_indiach.html.
6. *Dictionary of Military and Associated Terms, Department of Defence* [online]. [dostęp: 3.12.2011]. Dostępny w Internecie: <http://wstiac.alionscience.com/pdf/dodmilitarydictionary.pdf>, oraz http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp1_02.pdf.

7. *Echelon: Big brother without a cause*, [online]. [dostęp: 7.12.2011]. Dostępny w Internecie: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/820758.stm>.
8. *Ekonomika obrony. Materiały do wykładów*, pod red. Bednarek W., Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1994.
9. *Ekonomika obrony*, pod red. Stankiewicz W., WSO, Wrocław 1996.
10. *Encyklopedia politologii. Stosunki międzynarodowe*, pod red. Łoś-Nowak T., Florczak A., Oficyna Wolters Kluwer, Warszawa 2010.
11. Hitch C., McKean R., *Ekonomika obrony w erze jądrowej*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1965.
12. Janiec M., *Współczesna wojna ekonomiczna. Istota i charakterystyka*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2003.
13. Jean C., *Geopolityka*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2003.
14. Keynes J.M., *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1985.
15. Koziej S., *Wstęp do teorii i historii bezpieczeństwa*, Warszawa 2010, [online]. [dostęp: 7.12.2011]. Dostępny w Internecie: www.koziej.pl/files/Teoria_i_historia_bezpieczenstwa.doc.
16. Kubisiak P. A., *Niezbrojne instrumenty wojny ekonomicznej*, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Praca dyplomowa, Wrocław 2010.
17. Maciejewicz P., *Moody's ostrzega Polskę*, [w:] „Gazeta Wyborcza”, nr 246.7367, z 21.10.2011 r.
18. NSA Watch, [online]. [dostęp: 7.12.2011]. Dostępny w Internecie: <http://www.nsa-watch.org/echelonfaq.html>.
19. Osmańczyk E. J., *Encyklopedia ONZ i stosunków międzynarodowych*, Wiedza powszechna, Warszawa, 1986.
20. Prodhon G., *UK journalists reject blame for banking crisis*, [online]. [dostęp: 7.12.2011]. Dostępny w Internecie: <http://www.reuters.com/article/2009/02/04/us-britain-crisismediaidUSTRE5135MO20090204>.
21. Regan G., *Błędy militarne*, Wydawnictwo Vasco International, Warszawa 1992.
22. *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2002.
23. *Słownik wojskowej terminologii ekonomicznej*, Wojskowa Akademia Polityczna, Warszawa 1976.
24. *Słownik wyrazów obcych*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1979.
25. Stankiewicz W., *Ekonomika wojenna*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1981.
26. *Światowe Wojny Ekonomiczne?*, [online]. [dostęp: 5.12.2011]. Dostępny w Internecie: <http://przeglad-finansowy.blogspot.com/2009/11/swiatowe-wojny-ekonomiczne.html>.

27. Tarka P., *Strategie kreowania rynku w przedsiębiorstwach fonograficznych*, Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu, Praca doktorska, Wrocław 2006.
28. Tusk D., Posiedzenie Sejmu RP VII kadencji 15.12.2011, [online]. [dostęp: 7.12.2011]. Dostępny w Internecie: www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/transmisje.xsp (dostęp).
29. *Wpływ blokady ekonomicznej na sytuację humanitarną Gazy, Skrócony raport Biura ONZ ds. Koordynacji Pomocy Humanitarnej (OCHA): The humanitarian impact of two years of blockade on the Gaza Strip*, sierpień 2009, [online]. [dostęp: 1.12.2009]. Dostępny w Internecie: http://www.monde-diplomatique.pl/index.php?id=2_2.
30. Zybala A., *Globalna korekta. Szanse Polski w zglobalizowanym świecie*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 2004.

SOCIAL IMPLICATIONS OF ECONOMIC WARFARE

Summary

The article presents definitional issues as well as the objectives and tools associated with the concept of economic warfare. It also highlights the changes in the existing approach to the issue of economic warfare. The topics presented as a conflict occurring nowadays in the relations between states and countries as well as other participants in international relations. Furthermore, an attempt was made to analyze the social consequences arising from the usage of the measures of economic warfare. Additionally, the authors show the forecast of the future trends of the issues discussed.

Keywords: *war, economic warfare, defense potential, economic blockade, social implications, information revolution, self-fulfilling forecast*